

Андреја Катанчевић, мастер права

асистент Правног факултета Универзитета у Београду

INIURIA ALTERI FACTA ПРЕТКЛАСИЧНОГ РИМСКОГ ПРАВА

Чланак је покушај да се понуди ново читање једне кратке реченице Закона дванаест таблица и да се реши загонетка настанка приватноправне заштите части у преткласичном римском праву. Ослањајући се на различите ставове изнете у литератури, дају се нови одговори на два питања. Прво, шта је Закон дванаест таблица подразумевао под инјуријом alteri facta. Друго, како се тај деликт проширио до оног појма инјурије о коме су писали правници класичног периода. Аутор покушава да оспори општеприхваћен став да је инјурија alteri facta првобитно била лака телесна повреда у коју је касније укључена и увреда, доказујући да је правна еволуција ишла у обрнутом смеру.

Кључне речи: *Iniuria*. Закон дванаест таблица. *Membrum ruptum*. *Os fractum*. Преторов едикт. Увреда. Клевета.

1. УВОД

Извори о преткласичној инјурији¹ су сиромашни. Реч је о реконструкцији Закона дванаест таблица,² *Атичким ноћима* Аула Гелија³ и о Улпијановим цитатима едиката које су нам пренела

¹ Овде треба напоменути да термин *инјурија* има бар два различита појма која се њиме означавају. Први од њих је деликт дефинисан у једној реченици Закона дванаест таблица, а забрањен казном од 25 аса. Други је општи деликт који обухвата, поред овог првог, још и облике *membrum ruptum* и *os fractum*. За потребе овог рада користићемо термин *инјурија* у смислу његовог ужег појма (*iniuria alteri facta*), уколико се супротно не назначи.

² Одредба 8.4. Шелове реконструкције.

³ А. Gellius, *Noctes Atticae*, 20.1.13. У одломку о анегдоти у вези с Луцијем Верацијем се говори о младом богатом човеку који је ишао улицом ударајући пролазницима шамаре. За њим је ишао роб и сваком од несрећних пролазника

Дигеста.⁴ Из њих сазнајемо само то да је у V веку пре н.е. постојао приватни деликт непознате садржине, који је приближно два и по века после тога обухватао шамар на јавном месту. Поред тога, знамо да је претор у једном тренутку за овај деликт уместо законске композиције од 25 аса увео тужбу са проценом. Ову тужбу је, затим, проширио на случајеве увреде нанете од више лица, праћења и добацивања на јавном месту, одвођења пратиоца, тортуре туђег роба, а на крају и на случајеве сваког понашања које је предузето с намером повреде части. Покушаћемо овде да дамо алтернативу до сада неспорном ставу да је *iniuria alteri facta* првобитно била лака телесна повреда и да се тек каснијом активношћу претора проширила и на увреду.

2. ИНЈУРИЈА ЗАКОНА ДВАНАЕСТ ТАБЛИЦА

2.1. Језичко тумачење

Да би се истражио појам инјурије, мора се кренути од реконструкције Закона дванаест таблица. Реч је о доста шкртој одредби која гласи:

*Si iniuria(m) alteri faxit viginti quinque poene sunt.*⁵

Реч која овде већ више од века привлачи највећу пажњу науке је *iniuria*. У зависности од значења ове речи, реченица се тумачи на два различита начина. По Зимоновом (*Simon*) тумачењу овде се ради о употреби именице *iniuria* у акузативу⁶. Превод би дакле гласио:

*Ко другом учини неправду*⁷...

У другој варијанти, коју заступају Ивлен (*Huvelin*) и Пухан, реч је о употреби именице *iniuria* у аблативу.⁸ Тако би превод гласио:

Ко другом неправдом (неправедно) учини...

одмах исплаћивао законску композицију од 25 аса, која је у то доба захваљујући девалвацији већ представљала багателну суму.

⁴ D. 47.10.15.

⁵ 8.4 Шелове реконструкције, према А. Gellius, 20.2.12.

⁶ D. V. Simon, „Begriff und Tatbestand der ‘Iniuria’ im altrömischen Recht“, *Zeitschrift der Savigny Stiftung für Rechtsgeschichte, Romanistische Abteilung (ZSS)* 82/1965, 133.

⁷ Иако се реч *iniuria* може превести и са „противправно“, овај превод не би био адекватан, јер је анахронизам тражити појам противправности у доба Закона дванаест таблица.

⁸ И. Пухан, „Инјурија Закона дванаест таблица“, *Годишник на Правно економскиот факултет во Скопје*, 2/1955, 478, Р. Huvelin, „La notion de l’iniuria dans le tres ancien droit romain“, *Melanges Appleton*, Lyon 1903.

До данас у науци није понуђено треће језичко тумачење спорне реченице. Међутим, оба поменућа тумачења полазе од могућих значења кључне речи. Затим се тако добијена значења уклапају у шири контекст. Вероватноћа тако добијених варијација се даље проверава. Насупрот томе, полазиште тумачења које се овде износи биће контекст, односно синтагма у којој се спорна реч налази. Тако ће се покушати да се значење нађе у међусобном односу речи *iniuria* и речи које стоје уз њу.

Ако упоредимо законске изразе којима се дефинише овај и друга два облика инјурије у ширем смислу, приметимо да се једино овде јавља реч *alteri*.⁹ У цитираним одредбама Закона дванаест таблица се не каже *si iniuria(m) faxit* већ *si iniuria(m) alteri faxit*. С обзиром на концизност језика Закона дванаест таблица, која је често штетила јасноћи, не може се прихватити став да се у закону случајно нашла реч вишка. Тако се мора прихватити закључак да је реч *alteri* имала своју посебну значењску вредност, нарочито ако се примети да у норми закона којом се регулише *membrum ruptum* и *os fractum* та реч није употребљена. То нас наводи на закључак да је значење израза *iniuria(m) alteri faxit* различито од фразе *iniuria(m) faxit*.

У оба претходно поменућа тумачења превиђа се да су сви језици примитивних друштава скромног фонда речи, али истовремено богати фразама. Уколико се прихвати теза да реч *alteri* није вишак, онда се мора прихватити једино могуће решење, да је овде реч о фрази, која има посебно значење у односу на речи које је чине. Дакле, овај израз има сасвим уско и прецизно значење.¹⁰

2.2. Одређење појма

Теорија познаје до данас два различита схватања обима деликта *iniuria alteri facta*. Прво, које заступа Пухан,¹¹ је у ствари ништа друго до последица конфузије појмова инјурије *alteri facta* и инјурије у ширем смислу. По његовом мишљењу, инјурија *alteri facta* није

⁹ Ова реч се не јавља у одредбама којима се дефинишу *membrum ruptum* и *os fractum*: (8.2) *Si membrum rupsit, ni cum eo pacit, talio esto*; (Paulus, Collatio 2.5.5) *Manu fustive si os fragit libero CCC, si servo, CL poenam subit*. Реч *alteri* је задавала главобоље многим истраживачима ране инјурије, јер нису могли да објасне њено значење и употребу. Проблем су решили на једноставан начин. Без много основа узели су да та реч није постојала у оригиналном тексту Закона дванаест таблица (*sic!*) и једноставно је игнорисали. Вид. D. V. Simon, 132 и даље; M. Kaser, *Das römische Privatrecht*, München 1971, 156; A. Manfredini, *La diffamazione verbale nel diritto romano I: Eta repulicana*, Milan 1979, 15 и даље.

¹⁰ Интересантно је да је инјурија нужно деликт уског обима, приметно још пре више од једног века R. Leonhard, *Der Schutz der Ehre im alten Rom*, Breslau 1902, 12.

¹¹ И. Пухан, 474 и 478.

ништа друго до остатак деликта инјурије у ширем смислу, која је и сама деликт по остатку. Тако све оно што није обухваћено осталим приватноправним деликтима Закона дванаест таблица, представља инјурију у ширем смислу. Истовремено, све оно што јесте обухваћено деликтом инјурије у ширем смислу, а није обухваћено његовим посебним облицима, припада обиму појма инјурије *alteri facta*. Тако је нормирање ужег појма инјурије у Закону дванаест таблица генерална норма под коју се подводи сваки неименовани приватноправни деликт, укључујући и нападе на имовину. Тек после доношења Аквилијевог закона о штети,¹² из ове генералне клаузуле се искључује деликт *damnum iniuria datum*, односно противправно проузроковање штете. Ово мишљење није тешко критиковати.

Прво, тешко је замислити генералну клаузулу овакве ширине међу казуистичким одредбама Закона дванаест таблица. То би представљало мало вероватан анахронизам.¹³ Затим, чак и да је Закон предвиђао такву клаузулу, поставља се питање разлога постојања осталих деликата. Ако већ постоји један генерални деликт који их може обухватити, остали се јављају као непотребни. Најзад, да се не ради ни о каквој широкој или генералној норми доказује и то каквом је казном овај облик деликта санкционисан.¹⁴ Као казна овде се наводи сасвим одређена сума од 25 аса. Тешко је прихватити тврдњу да је за деликт неодређене садржине, па самим тим и неодређене тежине, предвиђена сасвим одређена новчана композиција. Ако би такав деликт постојао, он би морао да обухвата нападе различитог интензитета на заштићена добра различите вредности, па би било сасвим нелогично да у свим тим ситуацијама казна буде идентична.

Друго схватање, које долази од Ди Паоле (*Di Paola*), Шульца (*Shulz*) и Фон Либтова (*Von Löbtow*),¹⁵ полази од класичног појма

¹² У нашој литератури вид. Д. Поповић, „Систем Аквилијевог закона“, *Анали Правног факултета у Београду* 1/1987, 63 68.

¹³ Е. Polay, *Iniuria Types in Roman Law*, Budapest 1986, 7. Међутим, Пухан сматра да је генерална норма у Закону дванаест таблица ипак могућа, И. Пухан, 481.

¹⁴ D. V. Simon, 163. Ово примећује и Биркс, али он ову реченицу Закона два наест таблица тумачи као део одредбе о *os fractum*, Р. Birks, „The Early History of Iniuria“, *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis* 37/1969, 169.

¹⁵ Polay, 27; F. Schulz, *Classical Roman Law*, Oxford 1969, 594; S. Di Paola, „La genesi storica del delitto di ‘Iniuria’“, *Annali del Seminario Giuridico Università di Catania*, I 1946 1947, 283. Von Löbtow чак нуди тумачење одредбе 8.4 Закона два наест таблица које гласи „Ако неко на други начин нападне тело другог...“. U. von Löbtow, „Zum römischen Injurienrecht“, *Labeo* 15/1969, 135. Ово тумачење делује доста необудљиво, најпре зато што нема јаке језичке аргументе, а друго јер се овде није пошло од језичког тумачења, већ од претходно формираног става, за који се онда тражи језичко оправдање.

инјурије (која обухвата и *membrum ruptum* и *os fractum*, односно повреде физичког и моралног интегритета) и од сведочења Аула Гелија. Овај део теорије узима као аксиом став да је у једном тренутку после доношења Закона дванаест таблица, активношћу претора, напад на морални интегритет укључен у појам инјурије. Првобитни појам инјурије није, дакле, обухватао нападе на част. Тако, у инјурију Закона дванаест таблица спада све оно што јесте напад на људско тело, а није ни *membrum ruptum* ни *os fractum*. То је, дакле, напад који не резултира преломом кости или телесном повредом која води већем оштећењу, тежем инвалидитету или иреверзибилној промени, а притом обухвата шамар. Тако се долази до закључка да је овде реч о таквом нападу на тело који не оставља никакве материјалне последице на њему.¹⁶ Оваква конструкција, за чије поткрепљење не постоје изричит и недвосмислени извори, је у романистици преовлађујућа. У овом раду ће се дати њена критика, али и алтернатива.

Први проблем који се на том путу пред нас поставља је одређење значења фразе *si iniuria(m) alteri faxit*.

Да би анализирали Гелијев извештај, потребно је претходно се осврнути на концепт објективне одговорности, који је тада био доминантан. То је одговорност која је везана строго за наступелу противправну последицу, којом су одређени и врста и тежина дела. При том је за одговорност кривица (дакле и намера) потпуно неважна.¹⁷

У анегдоти о Луцију Верацију се радња дела састоји у ударању шамара у јавности. Међутим, последица која деликт одређује се не састоји у промени на самом телу оштећеног. Шамар, осим у ретким случајевима, не производи готово никакве последице на људском телу. Поставља се питање шта је у овом случају заштитни објект на коме настају штетне последице¹⁸. Изгледа да је у овом случају то част, која је грубо повређена шамарањем на јавном месту.

¹⁶ Фон Либтов исправно примећује да би и законска инкриминација овако ограниченог појма инјурије у ужем смислу представљала у ствари анахрону генералну норму *sui generis*, Von Lübtow, 134. Такође R. Wittmann, *Die Körperverletzung an Freien im klassischen römischen Recht*, München 1972, 11; D. V. Simon, 135. Витман иде даље у развијању овакве дефиниције, па каже да је основна разлика између инјурије и облика *membrum ruptum* и *os fractum* у томе што се код инјурије не спецификује резултат напада, R. Wittmann (1972), 13.

¹⁷ Ова одговорност је у свом обиму двоструко неподударна са данас владајућом концепцијом субјективне одговорности. Она је, с једне стране, шири јер нормира и она дела која су учињена без кривице, односно жеље или свести. С друге стране, ова одговорност је ужа, јер не санкционише радње покушаја или подстрекавања, које саме по себи не резултирају објективном последицом.

¹⁸ Интересантно је да је ово питање сасвим узгредно поставио Пухан, али није покушао да да одговор на њега, И. Пухан, 479.

Ако се пође од ставова Аплтона (*Appleton*),¹⁹ Ди Паоле²⁰ и Зимона (*Simon*)²¹ да је *os fractum* специјални случај у односу на *membrum ruptum*, онда би *membrum ruptum* покривао све случајеве телесних повреда. На тај начин би трећи облик деликта инјурије у ширем смислу, који би за заштитни објект имао такође људско тело, био беспредметан.

Тако долазимо до једноставног закључка да је деликт инјурија Закона дванаест таблица сасвим одређен и савременицима познат деликт, који штити не *тело*, већ *част* римског грађанина. На тај начин, ако бисмо желели да деликт инјурије дефинишемо речником савременог права, могли бисмо да употребимо једноставно реч „увреда“.²² Овај закључак подржава и упоредноправна чињеница да је у истовременом античком грчком праву постојао сличан деликт под називом *hybris* којим се штити част, а који укључује баш и шамарање на јавном месту.²³

3. РАЗВОЈ ИНЈУРИЈЕ ПОСЛЕ ЗАКОНА ДВАНАЕСТ ТАБЛИЦА

3.1. Едикталне новине уопште

За тумачење смисла и обима деликта инјурије преткласичног права од суштинског значаја су едикти претора који су донети у последња два века Републике. Претор је на тај начин изменио деликт Закона дванаест таблица барем у три смера:

¹⁹ C. Appleton, „Notre enseignement du droit romain, ses ennemis et ses défauts“, *Melanges de Droit romain dedis a Georges Cornil* 1926, 57.

²⁰ S. Di Paola, 276.

²¹ D.V. Simon, 165.

²² Овде се јавља иначе честа грешка у радовима који обрађују ову област. Наиме, *iniuria in corpore* (реална инјурија) се погрешно тумачи као повреда, а *iniuria extra corpus* (вербална инјурија), као напад на част (увреда). Међутим, ова подела није изведена на основу заштитног објекта, већ на основу радње извршења. Тако је *iniuria in corpore* не напад на тело, већ напад материјалним радњама, а *iniuria extra corpus* не напад на част, већ напад изговореним речима. Могућа је дакле и *iniuria in corpore* којом се не наноси телесна повреда, већ се вређа част оштећеног (рецимо увреда путем геста). То се најбоље види из текста D. 47.10.1.1 2: (*Ulpianus libro 56 ad edictum*) *Iniuriam autem fieri Labeo ait aut re aut verbis: re, quotiens manus inferuntur: verbis autem, quotiens non manus inferuntur; convicium fit. Omnemque iniuriam aut in corpus inferri aut ad dignitatem aut ad infamiam pertinere: in corpus fit, cum quis pulsatur: ad dignitatem, cum comes matronae abducitur: ad infamiam, cum pudicitia adtemptatur.*

²³ Вид. више у нашој литератури С. Аврамовић, „*Hybris* у античкој Атини правни аспекти и савремени изазови“, *Зборник Матице српске за класичне студије* 10/2008, 203 222. То је случај „чувеног“ шамара који је извесни Мидија ударио у театру младом Демостену за време свечаности у част Дионисија, због чега га је Демостен тужио за *hybris* у познатом спору Demosthenes, *Contra Meidias* XXI.

- 1) увео је тужбу с проценом уместо претходне девалвиране фиксне законске композиције;²⁴
- 2) проширио је инјурију на неке до тада непредвиђене случајеве;
- 3) донео је допунске процесне норме које су давале алтернативну активну легитимацију лицима *alieni iuris*.²⁵

Постоји и могућа четврта последица преторске активности о којој нема поузданих доказа. Наиме, вероватно је Закон дванаест таблица за сва три облика инјурије предвиђао посебне тужбе.²⁶ Све оне су касније спојене у једну *actio iniuriarum* и то највероватније

²⁴ Вероватно је и даље остала могућност подизања тужбе од 25 аса, али из практичних разлога нико није оптирао за њу, вид. R. Wittmann (1972), 26 фн. 5. Спорно је и питање да ли је у сваком случају била могућа процена рекуператора. Наиме, постоји мишљење да је претор дозвољавао процену рекуператора само у тежим случајевима инјурије или само у случајевима повреде јавног реда. О томе види *ibid.*, 28; H. F. Hitzig, *Iniuria, Beitrage zur Geschichte der Iniuria in griechischen und römischen Recht*, München 1899, 64; M. Bongert, „Recherches sur les Récupérateurs“, *Varia etudes de droit romain* 1952, 265; M. Kaser, *Das römische Zivilprozessrecht*, München 1996, 142.

На овом месту највише пажње науке привлачи феномен *генералног едикта о инјурији*. Наиме, у тексту D. 47.10.15.26. постоји помен *генералне тужбе о инјурији*. Затим постоји Гелијево сведочанство (16.10.8. и 20.1.37 38) о едикту који уводи тужбу са проценом. На крају имамо помен преторовог едикта који захтева од тужиоца да спецификује у чему се састоји њему нанета повреда која је повод тужбе. D. 47.10.7.гр. О томе да ли се у сва три случаја ради о једном едикту, шта је била његова садржина, како је гласила едиктална норма, како се овај едикт називао у класично доба и да ли је он уопште постојао, води се веома интересантна расправа: E. Polay, 99 и 96 фн. 22; M. Kaser (1971), 623 624; D. V. Simon, 179; R. Wittmann (1974), 299 307 и (1972) 25 27.

²⁵ *Ait praetor*: „*Si ei, qui in alterius potestate erit, iniuria facta esse dicitur et neque is, cuius in potestate est, praesens erit neque procurator quisquam existat, qui eo nomine agat: causa cognita ipsi, qui iniuriam accepisse dicitur, iudicium dabo*“. D. 47.10.17.10, *Ulpianus libro 57 ad edictum*. Дакле, лице *alieni iuris* се активно легитимише у спору који се води поводом увреде или телесне повреде причињене њему, у случају да је његов патерфамилијас одсутан. Јасно је да овде није реч ни о каквом проширењу инјурије, већ о преторској интервенцији с циљем спречавања застаревања тужбе. У време у које је донет овај едикт, вероватно је промет људи био већ толики да је било уобичајено (или барем могуће) да патерфамилијас буде одсутан из Рима дуже од годину дана, за које време је тужба застаревала.

²⁶ О томе R. Wittmann (1972), 11. Он сматра да је сложени деликт који садржи *membrum ruptum, os fractum* и инјурију немогућ у Закону дванаест таблица, јер то противречи његовој казуистичкој природи, јер не постоји истоврсност санкција и јер би се инјурија у ужем смислу јавила као општи облик у односу на *membrum ruptum* и *os fractum*, што би било правнотехнички на нивоу вишем од нивоа Закона дванаест таблица. Зато сматра да, када Гај говори о интегрисаном деликту инјурије, он то чини с аспекта права свог доба и постедикталне инјурије, а да је идеја о трородном деликту Закона дванаест таблица анахронизам. Такође И. Пухан, 479. Да је то истина показује и поређење инјурије са деликтом крађе Закона дванаест таблица. Крађа

тако што је претор у једном тренутку одобрио подизање тужбе за инјурију *alteri facta* и за *membrum ruptum* и *os fractum*. Тако су изворне тужбе за ова два деликта пале у заборав. Ако прихватимо тезу да је инјурија првобитно била увреда, онда нам оваква еволуција изгледа сасвим могућа.

Наиме, прво је претор уместо казне од 25 аса увео процену у сваком конкретном случају и то из два разлога. Први је свакако девалвација новца, а могући други је потреба за разликовањем повреда части различите тежине. То је вероватно довело до тога да су казне предвиђене за нанете телесне повреде²⁷ постале одједном знатно мање од оних које су биле досуђиване за увреду. Како је повреда телесног истовремено (не нужно, али веома често) и повреда моралног интегритета, то су се оштећени одлучивали само за тужбу за увреду, а не и за тужбе за повреде тела. Претор је широким тумачењем дозвољавао тужбу из увреде чак и у оним случајевима телесних повреда када није директно повређена част. Тужбе из деликата *membrum ruptum* и *os fractum* нису издржале коегзистенцију са *actio iniuriarum*, пале су у заборав и на тај начин су се изгубиле из видокруга каснијих правника. Како су Римљани све правне институте посматрали из угла процесне заштите, њима је све оно што је санкционисано једном тужбом изгледало као један деликт. Тако је рођена свест о томе да је првобитна инјурија у ширем смислу трородни деликт који је сада обједињавао прелом кости (*os fractum*), сваку другу телесну повреду (*membrum ruptum*) и увреду (инјурију *alteri facta*). Како појава оваквог омнибус деликта није могла да се лако објасни, и позна античка и савремена јуриспруденција се доста намучила да објасни његово порекло. Тако су у романистици настале мало уверљиве теорије о праделикту, о инјурији у ужем смислу као о телесној повреди по остатку (нападу на тело који не оставља последице) или о инјурији у ужем смислу као о деликту по остатку (анахроној генералној норми).

На овом месту интересовање највише привлачи проширење обима инјурије. Оно је обављено у две етапе.

Првобитно проширење је изведено укључивањем у деликт три нова, до тада непостојећа облика. То су: *convicium*, *ademptata pudicitia* и *inuriae quae servis alienis fiunt*. Затим је, уместо даљих казуистичких проширења, претор донео едикт по коме је дозволио тужбу за свако понашање које је предузето ради повреде нечије чести. На тај начин је заокружен едиктални развој инјурије.

(*furtum*) је имала за сваки посебни облик посебну тужбу. Стога је необјашњиво да су сви облици инјурије били заштићени само једном тужбом.

²⁷ Мисли се пре свега на прелом кости, јер што се тиче облика *membrum ruptum* ту је одувек постојала некаква процена.

3.2. Делимична проширења

О садржају правног појма *convicium*²⁸ остала су у Дигестама два Улпијанова цитата. У првом од њих цитира преторов едикт у погледу одредбе о овом облику:

D. 47.10.15.2. (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Ait praetor: „Qui adversus bonos mores convicium cui fecisse cuiusve opera factum esse dicitur, quo adversus bonos mores²⁹ convicium fieret: in eum iudicium dabo“.*

У другом он покушава да објасни значење претходног термина наводећи Лабеонове речи:

D. 47.10.15.3–4. (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Convicium iniuriam esse Labeo ait: „Convicium autem dicitur vel a concitatione vel a conventu, hoc est a collatione vocum. Cum enim in unum complures voces conferuntur, convicium appellatur quasi convocium. „*

Дакле, овде је реч о посебној врсти увреде нанетој од стране више лица, која се наноси извикивањем погрдних речи. У Риму се сав живот одвијао на јавним местима, много више него што је то данас случај. Зато је и разумљива оваква реакција једног таквог друштва, преосетљивог на повреде угледа. Међутим, по цитираним речима Лабеонона, овај облик деликта је могућ и у случајевима када оштећени није присутан:

D. 47.10.15.7. (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Convicium non tantum praesenti, verum absenti quoque fieri posse Labeo scribit.*

Како се *convicium* састоји у изговарању, од стране више лица, ствари које наносе штету туђем угледу, то савремена романистика³⁰ под њега подводи и оно што се данас означава као *клевета*.

О овом облику инјурије остало је још једно веома важно сведочанство, иако по свему судећи, није дошло од правника. Реч је о реторском спису *Auctor ad Herennium*:

*Auctor ad Herennium, 4.25.35: Iniuriae sunt, quae aut pulsatione corpus (aut) convicio auris, aut aliqua turpitudine vitam cuispiam violant.*³¹

²⁸ Иначе, ово је једини преторски облик инјурије чије је постојање у науци неспорно.

²⁹ Дефиницију фразе *adversus bonos mores* оставио нам је Улпијан: *Idem ait „adversus bonos mores“ sic accipiendum non eius qui fecit, sed generaliter accipendum adversus bonos mores huius civitatis.* D. 47.10.15.6. Реч је дакле о објективном, а не субјективном критеријуму. Витман сматра да је даља историјска еволуција овог правног стандарда омогућила ограничење свих облика инјурије на скривљена понашања, R. Wittmann (1972), 30.

³⁰ E. Polay, 103.

³¹ До данас је ауторство списа спорно, иако се сматра да је највероватнији аутор Квинт Корнифиције, претор из осамдесетих година првог века пре н. е.

Овде се доводе у везу инјурија, напад на телесни и напад на морални интегритет. Ова реченица је дала повода појединим ауторима да закључе да је *convicium* настао преторовим проширивањем тужбе за телесне повреде³². Но, изгледа да је ту ипак пре било речи о реторској фигури, него о историјскоправној тврдњи о развоју инјурије.

Следеће проширење обима деликта изведено је установљењем још једног посебног облика увреде. То је *ademptata pudicitia* (напад на добро име мајке породице или младог човека). Два најважнија сведочанства о овом облику инјурије долазе нам од Гаја и од Улпијана:

Gaius, Inst. 3.220: *Iniuria... comittitur... (si) quis materfamilias, praetextatum adsectatus fuerit, et denique aliis pluribus modis.*

D. 47.10.15.19–22. (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Tenetur hoc edicto non tantum qui comitem abduxit, verum etiam si quis eorum quem appellavisset adsectatusve est. Appellare est blanda oratione alterius pudicitiam adtemptare: hoc enim non est convicium, sed adversus bonos mores adtemptare. Qui turpibus verbis utitur, non temptat pudicitiam, sed iniuriarum tenetur. Aliud est appellare, aliud adsectari: appellat enim, qui sermone pudicitiam adtemptat, adsectatur; qui tacitus frequenter sequitur: adsiduo enim frequentia quasi praebet nonnullam infamiam.*

Дакле, овде се ради о три различита подоблика. Први је праћење мајке породице или непунолетне особе (*adsectari*), други је одвођење пратилаца, без којих њихово појављивање у јавности није прикладно (*comitem abducere*), а трећи добацивање овим особама на јавном месту (*appellare*).³³

³² R. Maschke, *Die Persönlichkeitsrechte des römischen Iniuriensystems*, Breslau 1903, 38; U. von Lübtow, 145.

³³ Код овог облика инјурије се јављају три битне карактеристике, и то две у изворима, а трећа у његовој етиологији. Наиме, када Улпијан говори о овом деликту не цитира едикт *ad verbum*, као у осталим случајевима. Он говори о едикту апстрактно, не назначавачући о ком се тачно едикту ради. Затим, он овде цитира Лабеоу само када је реч о подоблику одвођења пратиоца, тј. цитира Лабеонову дефиницију пратиоца: *Comitem accipere debemus eum, qui comitetur et sequatur et (ut ait Labeo) sive liberum sive servum sive masculum sive feminam: et ita comitem Labeo definit „qui frequentandi cuiusque causa ut sequeretur destinatus in publico privatove abductus fuerit“. Inter comites utique et paedagogi erunt. D. 47.10.15.16 (Ulpianus libro 77 ad edictum)*. На крају, оно што овде пада у очи је и велика казуистика у оквиру облика *ademptata pudicitia* (чак три подоблика). Ове карактеристике дају повод за неколико претпоставки. Прва од њих је тврдња да је *ademptata pudicitia* термин који се није оригинално налазио у едикту, већ је плод његове правничке обраде (E. Polay, 113). Поред тога, како се Лабеоу цитира само у погледу једног подоблика, може се претпоставити да је евентуални едикт садржао само тај подоблик, а да су остали правничка казуистичка разрада едикта *ne quid infamandi causa fiat*. Добар аргумент за то нам даје сам Гај (*Gaius, Inst. 3.220*) који помиње само подоблик одвођења пратиоца (иако помиње и друге могуће начине). На крају, како цитирања посебног

Трећа преторска форма инјурије је тортура туђег роба. О њој Улпијан каже:

D. 47.10.15.34. (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Praetor ait: „Qui servum alienum adversus bonos mores verberavisse deve eo iniussu domini quaestionem habuisse dicetur, in eum iudicium dabo. Item si quid aliud factum esse dicetur, causa cognita iudicium dabo“*.³⁴

Овде се ради о једном чудном случају. Наиме, тортура роба се сматра нападом на част његовог господара. Ова едиктална одредба, уз прелом кости роба и језичко тумачење Закона дванаест таблица као и тумачење речи *iniuria* Аквилијевог закона, је један од најјачих аргумената заступника теорије о праделикту и деликту по остатку, који под инјуријом подразумевају нападе и на имовину патерфамилијаса. Како је овде јасно да се *actio iniuriarum* дозвољава и у случају напада на имовину (тј. роба) то би ова теорија била прихватљива.

Међутим, ову одредбу треба посматрати у њеном историјском контексту и у оквиру развоја приватних деликата у периоду од V века пре н. е. па до доношења поменутог едикта. Прво, у Закону дванаест таблица³⁵ се повреда роба систематизује поред повреде слободног човека, а не поред одредаба о повреди имовине. Тако је роб ту био човек, а не ствар. Дакле, роб се овде сматрао субјектом права ниже врсте, па је напад на његов телесни интегритет сматран такође деликтом, али учињеним против њега. Непуна два века после тога, у време тектонских промена римског друштва, доноси се Аквилијев закон о штети.³⁶ Овај закон роба дефинише као ствар, дакле као објект права. Тако се сада повреда роба сматра нападом на имовину власника, а не на интегритет роба. Како роб више није субјект права, па као такав не ужива заштиту свог тела и угледа, јавила се ситуација да је кажњив само онај напад на роба који оставља последица на његовом телу, односно узрокује штету његовом власнику. Тако се развојем права јавила једна интересантна правна празнина. Злостављање туђег роба

едикта нема, па чак ни сведочанства да је такав посебан едикт постојао, те како су сва сачувана сведочанства (чак и она Лабеонова цитирана код Улпијана) млађа од едикта *ne quid infamandi causa fiat*, можемо да претпоставимо да посебног едикта о деликту *ademptata pudicitia* није ни било. Тако је могуће да је едикт који помиње Улпијан (D. 47.10.15.19 22) у ствари ништа друго до едикт *ne quid infamandi causa fiat*, а три подоблика само његова казуистичка обрада изведена од стране Лабеона и Улпијана.

³⁴ Постојање једног оваквог едикта је у науци доста спорно. Ленел примећује противуречност између овог едикта и Гајевих Институција: *servo autem ipsi quidem nulla iniuria intelligitur fieri, sed domino per eum fieri videtur.* (3.222). Lenel, *Das edictum perpetuum*, Leipzig 1907, 401. О томе и Th. Mommsen, *Römisches Strafrecht*, Leipzig 1899, 791 и R. Wittmann, (1974), 296 297.

³⁵ Који је иначе први писани споменик патријархалног ропства у Риму.

³⁶ Иначе прво писано сведочанство класичног ропства у Риму.

које не резултира телесном повредом остајало је некажњено.³⁷ Како се оваква појава није могла толерисати, претор је едиктом дао тужбу власнику за инјурију која је причињена његовом робу. На тај начин се дошло до правне конструкције да је напад на роба напад на част његовог господара. Јасно да се овде ради о домишљајој правној конструкцији којом се покрива правна празнина, а не о стварном проширењу обима заштите угледа и тела човека. Тако овај облик можемо само условно сматрати једним од едикталних облика инјурије.

3.3. Едикт *ne quid infamandi causa fiat*

Последњи од четири едикта, едикт *ne quid infamandi causa fiat*, је круна хонорарне заштите части. Уместо да претходном појму инјурије додаје нова друштвено непожељна понашања, претор овде уводи генералну клаузулу. Тако забрањује сва она понашања којима се вређа морални интегритет и то без обзира на њихову врсту и начин, а једино с обзиром на њихову сврху. Улпијан цитира овај едикт:

D. 47.10.15.25. (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Ait praetor: „Ne quid infamandi causa fiat. Si quis adversus ea fecerit, prout quaeque res erit, animadvertam“.*

О разлозима за доношење оваквог едикта он даље каже:

D. 47.10.15.26–27. (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Hoc edictum supervacuum esse Labeo ait, quippe cum ex generali iniuriarum agere³⁸ possumus³⁹. Sed videtur et ipsi Labeoni (et ita se habet) praetorem eandem causam secutum voluisse etiam specialiter de ea re loqui: ea enim, quae notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neglecta. Generaliter vetuit praetor quid ad infamiam alicuius fieri. Proinde quodcumque quis fecerit vel dixerit, ut alium infamet, erit actio iniuriarum.*

Дакле, иако Лабеон каже да је овај едикт сувишан, јер се већ постојећом тужбом пружа довољна заштита, ипак је његово

³⁷ Да је реч о правној празнини која је требало да буде попуњена говори и то да аквилјанска тужба и тужба из инјурије нису покривале исте случајеве: *Si quis servo verberato iniuriarum egerit, deinde postea damni iniuriae agat, Labeo scribit eandem rem non esse, quia altera actio ad damnum pertinet culpa datum, altera ad contumeliam. D. 47.10.15.46. (Ulpianus libro 77 ad edictum).*

³⁸ Овде се помиње генерална тужба за инјурију, а не генерални едикт како стоји у Вотсоновом преводу, вид. А. Watson, *Digesta* IV, 292. Зимон такође тврди да се у овој реченици не може говорити о генералном едикту. Вид. D. V. Simon, 179. Витман греша кад каже да из Лабеонових речи следи да је едикт *ne quid infamandi causa fiat* предвиђао само још један посебан случај инјурије. R. Wittmann (1972), 33. Наиме, на основу језичког тумачења је јасно да ово није посебан случај, већ генерална норма под коју могу да се подведу сви случајеви инјурије (како они до тада предвиђени, тако они неklasификовани).

³⁹ Зимон и Полај тврде да је реченица *quippe cum ex generali iniuriarum agere possumus* плод каснијих интерполација. Вид. D. V. Simon, 179; E. Polay, 143.

доношење значајно зато да не би неко понашање којим се наноси штета туђој части остало некажњено.⁴⁰

Обратимо сада пажњу на редослед доношења едиката. Потпуно је логично и у науци неспорно да је едикт *ne quid infamandi causa fiat* био последњи. Иако га Улпијан помиње пре едикта о тортури туђег роба, јасно је да је едикт *ne quid infamandi causa fiat* крај едикталног развоја инјурије као деликта којим се штити част човека. Едикт о тортури туђег роба је страном телу у заштити овог добра, јер се њиме штити имовина, па редослед доношења едикта *ne quid infamandi causa fiat* и едикта о тортури роба остаје ван сфере интересовања овог чланка. Дакле, едикт *ne quid infamandi causa fiat* као свеобухватна генерална норма је донет нужно после едиката којим се уведе *convicium* и *ademptata pudicitia* као посебни облици повреде части који се такође могу подвести под генералну заштиту⁴¹.

Уколико би се сада прихватио у науци доминантан став да је инјурија у Закону дванаест таблица представљала лакшу телесну повреду (односно напад на тело који не оставља трајније последице) дошло би се до апсурда. Тада би постојао један чудан и нелогичан историјски развој инјурије. Тужба за лаку телесну повреду прво би се проширила на један, па на други посебан случај увреде (на *convicium* и *ademptata pudicitia*⁴²). Истовремено би општи и најчешћи случај увреде остао некажњен све до момента доношења едикта *ne quid infamandi causa fiat*. Наводно би увреда присутног одраслог мушкарца учињена од стране неког лица остала ван интересовања права од Закона дванаест таблица па до доношења овог едикта⁴³. Такво

⁴⁰ *Exempli causa* Улпијан наводи ношење неадекватне одеће, певање погрдних песама и писање сатире. *Haec autem fere sunt, quae ad infamiam alicuius fiunt: ut puta ad invidiam alicuius veste lugubri utitur aut squalida, aut si barbam demittat vel capillos submittat, aut si carmen conscribat vel proponat vel cantet aliquod, quod pudorem alicuius laedat. D. 47.10.15.27 (Ulpianus libro 77 ad edictum)*. Интересантно је да овде Улпијан певање погрдних песама сврстава у ону групу понашања која би остала несанкционисана да није донет овај едикт. То значи да та понашања до тада нису могла да се подведу под било коју законску или преторску норму. Дакле, ово је доказ да *malum carmen* (у смислу *carmen famosum*, односно певање погрдних песама) није никад постојао као посебни облик инјурије. Није постојао пре тога, јер га у супротном Улпијан не би поменуо као неklasификован напад на част, нити после тога, јер се доношењем генералне норме изгубила потреба за увођењем нових појединачних облика.

⁴¹ Даубе такође примећује да је едикт *ne quid infamandi causa fiat* настао зато да би допунио празнине које су ипак постојале после доношења претходних едиката. D. Daube, „Ne quid infamandi causa fiat“, *Atti del Congresso Internazionale di Diritto Romano e di Storia del Diritto, III*, Verona 1951, 417.

⁴² Наравно уколико се прихвати став да је *ademptata pudicitia* постојао као посебан едиктални облик инјурије.

⁴³ Извесну празнину у инкриминацији повреде части овде је својевремено видео Пухан, али је он сматрао да је она била попуњена деликтом *malum carmen*. И. Пухан, 480. Витман, који иначе инјурију у ужем смислу дефинише као лакши напад

тумачење настанка овог института је потпуно неприхватљиво и то из три разлога. Прво, републикански Рим био је друштво јако осетљиво на повреду части. При том би повреда части одраслог мушкарца морала бити друштвено непожељнија него повреда части детета или жене према схватањима таквог патријархалног друштва. Затим, с обзиром на правничку генијалност Римљана, немогуће је прихватити да би они прво регулисали ретке и атипичне ситуације (*convicium* и *ademptata pudicitia*), па тек онда оне које су честе и типичне. На крају нам и сам Лабео (кроз цитат Улпијана) не даје за право да тако нешто претпоставимо:

D. 47.10.15.26. (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Hoc edictum supervacuum esse Labeo ait, quippe cum ex generali iniuriarum agere possumus.*

Дакле, и пре доношења едикта *ne quid infamandi causa fiat* постојала је некаква заштита части коју Лабео назива *onitum* (*генералном*), која је у већини случајева овај едикт чинила сувишним, али под коју се ипак нису могла подвести сва увредљива понашања. Овакву *onitu* и широку заштиту је немогуће замислити, а да она у себи не садржи основни облик увреде, као повреду части присутног мушкарца учињену од стране неког лица. Да је то истина потврђују нам и Улпијанови примери несистематизованих могућих облика напада на част,⁴⁴ међу којима нема оваквог основног облика, који он сигурно не би пропустио да помене да је ту спадао. Тако нам се чини да је неодржив конвенционални став о инјурији, као санкцији напада на тело која је касније проширена на заштиту части.

Међутим, уколико бисмо прихватили тезу о инјурији *alteri facta* Закона дванаест таблица као о деликту увреде, едикте позне републике бисмо могли лакше да објаснимо. Наиме, већ постојећем деликту увреде претор је казуистички додавао неке нове атипичне, а самим тим и спорне случајеве увреде који су заслуживали да буду кажњени. Како је оваквих дотада несистематизованих понашања бивало све више, претор је прибегаво једином рационалном правотехничком методу – генералној норми.⁴⁵ Тако је едикт *ne quid infamandi causa fiat* коначно обухватио свако понашање предузето *infamandi causa*.

на тело, слаже се с тим да је до доношења едиката постојала празнина у цивилној заштити части. R. Wittmann, (1972), 9 фн. 38. Наиме, он сматра да је част била заштићена једино кривичним делима Закона дванаест таблица (*occensatio*). При том свој став не образлаже.

⁴⁴ D. 47.10.15.27 (*Ulpianus libro 77 ad edictum*): *Haec autem fere sunt, quae infamiam alicuius fiunt: ut puta ad invidiam alicuius veste lugubri utitur aut squalida, aut si barbam demittat vel capillos submittat, aut si carmen conscribat vel proponat vel cantet aliquod, quod pudorem alicuius laedat.*

⁴⁵ Управо због доста развијене претходне заштите оваква норма се Лабеоу учинила сувишном, иако је признао да би без ње нека неадекватна понашања остала несанкционисана. D. 47.10.15.26 27 (*Ulpianus libro 77 ad edictum*).

4. ЗАКЉУЧАК

Поред осталих деликата, Закон дванаест таблица је предвиђао и приватноправни деликт увреде, односно инјурију *alteri facta*. Овај деликт је био санкционисан законском композицијом од 25 аса. Његов даљи развој је одређен брзим и кореним променама римског друштва. Нове друштвене потребе дошле су до изражаја у преторским едиктима другог и раног првог века пре н. е.

Због пада вредности новца, уместо фиксне композиције уведена је тужба са проценом. Вероватно је претор широким тумачењем ову тужбу дозвољавао и у случајевима телесних повреда без директне повреде части. Могуће је да је баш ова тужба оно везивно ткиво које је интегрисало и изградило оно што су класичари назвали деликтом инјурије, који чине *membrum ruptum, os fractum* и *iniuria alteri facta*.

Како су углед, част и њихове повреде променљиви појмови који се брзо мењају са друштвеним прогресом, то су управо они чинили поље увођења нових едикталних инкриминација. Првобитни законски деликт увреде је прво проширен на поједине мање уобичајене, али друштвено непожељне случајеве. Посебним едиктима су у појам увреде укључени *ademptata pudicitia* и *convicium*. Тако су приватним правом санкционисани одвођење пратилаца матроне, добацивања на јавном месту, недолична праћења жена и младих особа, као и увреда нанета од стране групе учинилаца. Начини повреде части су бивали све разноврснији, па је претор напустио казуистичку концепцију заштите части и донео едикт *ne quid infamandi causa fiat*. На тај начин су генералном нормом за приватни деликт проглашена сва понашања предузета *infamandi causa*.

Andrija Katančević, LL.M

Assistant Lecturer

University of Belgrade Faculty of Law

INIURIA ALTERI FACTA OF THE PRECLASSICAL ROMAN LAW

Summary

This is an attempt to offer a new reading of a short sentence of the Twelve Tables, and to solve the puzzle of the legal protection of honor in preclassical Roman law. Relying on various opinions expressed in the

literature, here are given a new answers to the two questions. Firstly, what the Twelve Tables included under the *iniuria alteri facta*. Secondly, how did the delict spread to the notion of *iniuria* of whom the classical lawyers wrote. Author tries to challenge the generally accepted view that *iniuria alteri facta* originally was light bodily injury which later included insults, proving that the legal evolution went in reverse.

Key words: *Iniuria*. – *Twelve Tables*. – *Membrum ruptum*. – *Os fractum*. – *Praetorial edict*. – *Insult*.